

Северна граница босанске државе у XIV веку

Милош БЛАГОЈЕВИЋ

У историјској науци одавно је познато како је босански бан Стјепан II Котроманић успео да за кратко време удвостручи територију своје државе. Најпре је стекао бановину Усору и Соли, пре пролећа 1324. године, па је после тога северна граница његове државе допрла до Саве.¹ Две године касније освојио је подручје између Цетине и Неретве, а како је 1326. године скршио моћ Бранивојевића, осамостаљене српске властеле, загосподарио је и делом Хумске земље источно од Неретве.² Ова освајања на југу омогућила су Босни излазак на Јадранско море, али су је истовремено увукле у дуготрајан сукоб са државом Немањића. Босански бан, ратујући против суседа, најпре против Младена II Шубића (1322), затим кнеза Нелипца 1324. и 1325. године, или против Бранивојевића 1326. године, редовно се ослањао на подршку угарског краља Карла I Роберта и помоћ савезника угарских магната из Славоније и Хрватске.³ За судар с државом Немањића подршка угарске властеле била је недовољна, а можда је и изостала, па је требало потражити јаче и поузданије савезнике. Изгледа да се управо због тога Стјепан II Котроманић приближио бугарском цару Михаилу I Шишману, који је према краљу Стефану Дечанском заузимао све непријатељскији став.

Млади византијски цар Андроник III и бугарски цар Михаило, који је био ожењен Андрониковом сестром, закључили су у мају 1327. године савез против краља Стефана Дечанског, да би 1329. године приступили остваривању својих планова, што је довело до битке код Велбужда 18. јула 1330. године.⁴ У тим плановима видно место је припало босанском бану,

¹ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 89.

² С. Ђирковић, *Исто*, 88–90; *Историја српског народа I*, Београд 1981, 499, 500 (С. Ђирковић).

³ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 84–92.

⁴ *Византијски извори за историју народа Јужославије VI*, Београд 1986, 196–200, 207, 208 (С. Ђирковић – Б. Ферјанчић).

који је од 1324, а вероватно и раније, био у сукобу с краљем Стефаном Дечанским.⁵ Сарадња између Босне и Бугарске учвршћена је склапањем династичког брака; Стјепан II Котроманић оженио се ћерком бугарског цара Михаила 1329. године. О томе су сачувани и неки занимљиви детаљи. Младу баницу требало је довести из Бугарске у Босну. Тај нимало једноставан задатак поверен је великом кнезу Гргуру Стјепанићу, који је на велико баново задовољство своју дужност обавио савесно и успешно. За осведочену „верну службу“ био је награђен са 5 села, о чему је издата посебна исправа, највероватније 1329. или у првој половини 1330. године.⁶ У повељи се села поименично набрајају и саопштава се разлог због чега се дарују кнезу Гргуру Стјепанићу, па босански бан каже: „Том мџ дамо за негово вѣдѣрѣнѣ слѣжаеѣ таде, када гѣ посласмо приде нашими вѣлстѣи по госпою по мою цѣрѣ вѣ/га/рѣскомѣ, и ѣ том намѣ посл(ѣ)жи прѣво и вѣрно“.⁷ Међу дарованим селима помиње се Модричѣ, данашња Модрича на десној обали доње Босне. и село Ћкшѣ, данашње село Јакаш на левој обали Босне насупрот Модриче. За село Јакаш, а свакако и Модричу, наглашава се да су у „Ненавишћи“, тачније да су у жупи која се звала Ненавиште. Ова је жупа захватала територију са леве и десне обале доњег тока реке Босне. На крају исправе о којој је реч, Прибисав „дијак“ с поносом истиче да је он дијак бана Стјепана: „кон дрѣжаше шт С(а)ве до морѣ, /и/ шт Цетине до Дрине“.⁸

После наведеног цитата не треба ни сумњати да је граница босанске државе већ у то доба била на Сави. У науци је то добро позната и опште прихваћена чињеница, па постоји опште сагласје да је граница излазила на Саву између ушћа Дрине и ушћа Босне. Напред су наведени подаци на основу којих се поуздано може закључити да је доњи ток Босне већ 1329. године улазио у састав босанске државе. Село Модрича налазило се на десној а село Јакаш на левој обали доњег тока Босне, и пре него што су

⁵ Босанска војска опустошила је манастир Св. Николе у Бањи код Прибоја, па је млади краљ Душан нешто пре 1329. године успешно ратовао против „безбожних и поганих бабуна“ – *Историја српског народа I*, 501 (С. Ђирковић).

⁶ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 359 нап. 1. Својевремено је В. Ђоровић сматрао да се босански бан Стјепан II Котроманић оженио 1329. године пољском принцезом Јелисаветом Кујавском, а како је она умрла пре 1335. године босански бан се оженио бугарском принцезом (*Историја Босне I*, Београд 1940, 613). Ђоровићево мишљење и датирање се не могу одржати. На повељи за коју се у новије време сматра да је издата 1329/30. године, помиње се међу сведоцима на првом месту тепчија Радослав, а као „пристав“ „Вукосав син тепчије Радослава“. Међутим, на исправу за коју поуздано знамо да је Стјепан II Котроманић издао 1332. године, међу сведоцима се помиње „Вукосав Тепчић“, али зато нема тепчије Радослава. Његово место међу „сведоцима“ припало је његовом сину Вукосаву, па је према томе и повеља у којој је Вукосав „сведок“ млада у односу на повељу у којој је његов отац „сведок“. На сличан закључак упућује и чињеница што се међу угледним „сведоцима“ све до 1332. године помиње жупан Изахан Прибиловић, а већ 1333. године његов син Твртко Ивахнић. Више о томе: М. Благојевић, *Босанско Завршје*, Зборник Филозофског факултета у Београду XIV-1, Београд 1979, 133, 135.

⁷ L. Thalióczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München und Leipzig 1914, 14 (даље: L. Thalióczy).

⁸ L. Thalióczy, 15. Сваку нашу интервенцију приликом цитирања извора стављамо у косу заграду.

дарована кнезу Гргуру Стјепанићу припадала су лично бану Стјепану II Котроманићу. Будући да се село Јакаш налазило и у близини ушћа Босне у Саву, а истовремено и у жупи Ненавишту, с разлогом се може рећи да је босанској држави припадала цела жупа Ненавиште, односно део територије западно од леве обале реке Босне, па је према томе и северна граница босанске државе излазила на Саву и нешто западније од ушћа Босне. Поједини историчари су управо тако и приказивали северну границу босанске државе на историјским картама.⁹

За разлику од њих В. Ђоровић је у студији *Територијални развој босанске државе у средњем веку* саопштио, како је: „граница са Савом ишла (је) од ушћа Дрине до ушћа Босне“, а потом „од граничног града Добора, недалеко од Модрича, скретала је линија на југозапад, изнад Чечаве и Растуше на Врбању – Врбас, на Кола изнад Пишћенице и до Грмеча“.¹⁰ Управо овако је обележена гранична линија на приложеној историјској карти: *Босна за владе Свешана Кошроманића*. До тога је дошло пошто се веровало да се град Глаж налазио на средокраћу између Бања Луке и Добоја. Како овај град није припадао Стјепану II Котроманићу, наметао се закључак да велики простор од 3 до 4 хиљаде квадратних километара у четвороуглу: Бања Лука – ушће Врбаса и Добој – ушће Босне не припада босанској држави. В. Ђоровићу је било веома добро познато мишљење Ф. Рачког о положају „жупе“ Глаж, па и града Глажа. У већ помињаној студији, чак на истој страни испод своје констатације, он пише: „Ф. Рачки је одредио границу тачно према подручју које је припадало загребачкој бискупији. „*Tomu zemljištu – каже Ф. Рачки – tekla je међа od donjega Vrbasa te ondje stегућим se Dugim i Lievčanskim poljem prema jugzapadu ispod župe Ivanjske k rieci Gomjonici, pritoku rieke Sane*“¹¹ итд. Изгледа готово невероватно да није посвећена дужна пажња саопштеном цитату, па због тога код В. Ђоровића граница почиње код ушћа Босне, а не код ушћа Врбаса. Пошто је Ђоровићев утицај био осетан на касније истраживаче, то се мора обратити потребна пажња на положај града Глажа и жупе Глаж, да би се колико је то могуће што поузданије одредила граница босанске државе на Сави.

Колико је до сада познато, још нико није успео поуздано да утврди положај града Глажа, што је истраживачима остављало могућност за различите претпоставке. Лакше је ипак било наслутити где се налазила жупа Глаж, мада је и то скопчано са знатним тешкоћама. Ф. Рачки се међу првима овим проблемом озбиљно позабавио, али он није истраживао жупску организацију средњовековне босанске државе, већ се бавио „жупама“ (парохијама) католичке цркве које су се 1334. године налазиле под јурисдикцијом Загребачке бискупије.¹² Учинио је то на једнослојној

⁹ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 162 (Историјска карта: *Ширење Босне у XIV веку*).

¹⁰ В. Ђоровић, *Територијални развој босанске државе*, Глас СКА 157 (1935) 37. Види и приложену историјску карту: *Босна за владе бана Свешана Кошроманића*.

¹¹ В. Ђоровић, *Територијални развој босанске државе*, 37.

¹² F. Rački, *Hrvatska prije XII vieka*, Rad JAZU 56 (1881), 100.

разлога што су му извори такве садржине стајали на располагању, па је уз помоћ њих покушао да утврди границе између Хрватске и Босне у раном средњем веку. Према истраживањима Ф. Рачког, дуж десне обале Саве између Уне и Врбаса постојала су три архиђаконата Загребачке бискупије: Горички, Горски и Дубички архиђаконат. Прва два су обухватала простор западно од Уне, док је Дубички архиђаконат покривао простор између Уне и Врбаса. Он се делио на три „kotara“: Дубички, Сански и Врбаски. У „sanskom kotaru“ налазила се 21 „župa“ (парохија), а међу њима: Blagaj, Trgovišće (antiquum forum), Vodica Pluharje (Puharska), Podbrežje (Podbrieg), Oštraluka (Oztra Loka), Čekić (Cecich), Vršusje (Wersusya), Kozara i Japra. У „kotaru vrbaskom“ било је 13 „župa“ од којих је Ф. Рачки успео да идентификује следеће: Vojska (Vojskovo), Podgradac (sub Foro), Turjak, Ivanjska (s. Joanis bapt.), Polje (s. Elie de campo) i Glas na međi Usore.¹³ За ову последњу он напомиње: „Iz poređaja župa vidi se, da je ‚Glaaz‘ ležala s ove strane Vrbasa; ja mislim kod današnjega briega ‚Glasnice‘, župi Ivanjskoj (s. Joannis) na sjevero-iztoku.“ Ф. Рачки још додаје: „‚Glaž‘ s gradom toga imena nalazi se kod briega ‚Glasnice‘ od kojega nedaleko kod Vrbasa leži danas selo Klasnica, valjda mj. Glasnica.“¹⁴ Слабост ове аргументације је очигледна, бар што се тиче локације града Глажа, што је дало повода да се он убицира на неком другом месту.

За разлику од Ф. Рачког, В. Клаић је сматрао да је жупа Глаж обухватала територију око реке Укрине,¹⁵ што је прихватио и Ф. Шишић. По његовим истраживањима, „Glaška župa širila se oko obiju obala rijeke Ukrine, na istok Dubičkoj i Vrbaskoj župi, sve do vrelišta savske pritoke Usore. Ona je još godine 1334. bila u Hrvatskoj, odnosno u ondašnjoj Slavoniji, te potpadala u crkvenom obziru biskupiji zagrebačkoj, a godine 1391. pripada Hrvojevim Donjim Krajima. Glavno mjesto bio je Glaški grad, a pod njime se nalazila varoš Srida; na žalost točniji položaj obaju mjesta zasada nam još nije poznat.“¹⁶ Непоузданост и слабост констатације Ф. Шишића је очигледна, због тога што није утврђен положај ни једног насеља у жупи Глаж, укључујући варош Сриду и град Глаж. Но и поред тога за саопштене закључке могла би се наћи формална потврда у писаним изворима, које је Ф. Шишић изврсно познавао. У попису „жупа“ (парохија) Загребачке бискупије из 1334. године, саопштава се да се „жупа“ католичке цркве по имену Глаж налазила на међама Усоре („Galaas in metis Wsore“).¹⁷ На основу овог податка Ф. Шишић је закључио да се жупа Глаж међила са жупом Усором и да је обухватала слив Укрине, исправљајући истовремено Ф. Рачког, који је поменути „жупу“ католичке цркве стављао на леву обалу Врбаса. Учињена исправка се не може прихватити већ и због тога што је

¹³ Fr. Rački, *нав. дело*, 100.

¹⁴ Fr. Rački, *нав. дело*, 100 нап. 2 i 5.

¹⁵ V. Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*. Zagreb 1882, 21.

¹⁶ F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350–1416)*, Zagreb 1902, 5.

¹⁷ Ф. Шишић је упозорио на помештуту чињеницу, као и на друге податке о Глажу (*Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 242 нап. 14).

Ф. Шишић успоставио равноправан однос између омање територије једне католичке „жупе“ по имену Глаж, каквих је било на десетине западно од ушћа Врбаса, и велике територије Усоре, под чијим се именом могла подразумевати бановина између Дрине и Врбаса или најзначајнија жупа на северу босанске државе. Католичка „жупа“ Глаж заиста се међила са Усором, али где – остаје отворено питање.

Утицај Ф. Шишића је био велик у историјској науци, па су његове закључке о Глажу прихватили многи историчари, међу њима В. Ђоровић, Ј. Шидак и А. Бабић.¹⁸ Захваљујући томе доспели су као доказана чињеница и у Енциклопедију Југославије.¹⁹ Са наведеним закључцима није се сложио Г. Ружичић, посебно са погледима Д. Мазалића.²⁰ По његовом мишљењу једино су Ф. Рачки и Л. Талоци приближно одредили положај жупе Глаж, па поводом тога Г. Ружичић напомиње: „Жупа Глаж лежала је, дакле, управо онде где ју је сасвим случајно ставио Рачки „на лијевој обали Врбаса“. Северну границу поменуте жупе: „представља гребен Козаре који се пружа на исток све до реке Врбаса“. На истоку је границу чинио ток Врбаса, од већ поменутих обронака Козаре, па до „сутеске“ јужно од Бања Луке. Средњовековни град Звечај није припадао жупи Глаж. Теже је било одредити западну границу, али аутор сматра да се она простирала нешто источније од града Козарца.²¹ Закључци Г. Ружичића, ма како изгледали прихватљиви, не могу се једноставно усвојити, већ због тога што приликом обављене анализе нису искоришћени извори првог реда, који омогућавају поузданију убијекцију појединих насеља у жупи Глаж.²² Уз све то није се довољно водило рачуна о разликама између „жупа“ католичке цркве и жупа босанске државе или пак угарских жупанија.

Положај Глажа није могуће утврдити а да се претходно у границама могућности не одреди положај жупе Земуник и жупаније Врбас и њихових истоимених градова. До сада се град Врбас или Врбашки град најчешће смештао на оном месту где се данас налази Бања Лука. За такву убијекци-

¹⁸ В. нп. 10; *Историја народа Југославије 1*. Београд 1953, 208 историјска карта: *Хрватска у средини X века* (Ј. Шидак).

¹⁹ Резимирајући дотадашња знања А. Бабић саопштава: „Жупа Глаж обухватала је слив горње Укрине и njenih izvornih pritoka. Grad Glaž, kojem danas nema traga, nalazio se, prema nekim indicijama, na sastavu Velke i Male Ukrine. Pominje se prvi put 20. VII 1244. Жупа са градом припадала је разним господарима: од 1285 до 1314 спомињу се као њезини господари хрватски feudaci vodički knezovi Babonići; 1334 била је у посједу загребачке бискупије. Не може се утврдити када је Глашка жупа ушла у састав босанске државе; Стјепан Kotromanić држао је barem њезин јужни dio, jer se tu nalazilo село Čečava, koje je 1335 darovao Grguru Stjepaniću. Од 1391 Глаж је у посједу Hrvoja Vukčića i njegova brata Dragiše“ (*Enciklopedija Jugoslavije 3*, Zagreb 1958, 475). У одељку А. Бабића из разумљивих разлога садржане су све погрешке о Глажу које су до тог времена постојале и на шта је напред указано.

²⁰ Г. Ружичић, *Прилози историјској географији средњовековне Босне*, 1. Град и жупа Глаж; 2. Град Врбас; 3. Жупа Лушци; 4. Западна граница Усоре, *Историјски гласник 2* (1972), 101-107.

²¹ Г. Ружичић, *Прилози историјској географији*, 103.

²² Реч је о добро познатој повељи краља Стефана Томаша из 1446. године, којом се потврђују сви поседи синовима војводе Иваниша Драгишића, укључујући град Глаж и сва села у жупи Глаж. (Fr. Miklosich. *Monumenta Serbica*, Windobonae 1858, 438-440).

ју не постоје уверљиви докази, изузев што река Врбас и поменути град имају исто име. Г. Ружичић је с разлогом оспорио такво схватање, прихвативши истовремено закључке Л. Талоција, по којима се Врбашки град налазио на Врбашкој реци, на северним обронцима Козаре, управо тамо где се данас налазе насеља Горњи и Доњи Подградци.²³ Х. Шабановић је, имајући добар увид у турске изворе, такође прихватио убикацију Л. Талоција. Поводом тога он саопштава: „Prema rezultatima naših istraživanja, pokazuje se tačna samo ona Thallöczyeva pretpostavka po kojoj je ovaj grad mogao ležati tamo gdje se i danas nalazi mjesto Vrbaška, na desnoj strani gornjeg toka istoimenog potoka, koji se kod mjesta Podgrađe uliva u Savu.“²⁴ Између убикације Г. Ружичића и Х. Шабановића постоји извесна разлика, али више у стилу него у суштини, пошто и један и други смештају град Врбас на омању Врбашку реку, која извире на Козари и улива се у Саву десетак километара западно од Босанске Градишке. Наведена локализација одговара у потпуности и резултатима до којих је дошао Ф. Рачки, пошто се једна од 13 „џира“ католичке цркве у „kotaru vrbaskom“ називала „Sub Foro“ – Podgradac ili Podgrađe.²⁵ Напред је упозорено да данас постоје села Г. и Д. Подградци на реци Врбашкој.

Постојање 13 „џира“ католичке цркве у „котару врбаском“ у великој мери одређују и обим жупаније Врбас. Ф. Рачки је успео да идентификује и убидира положај следећих „џира“: Војска, Подградац, Турјак, Ивањска, Поље и Глаж. И данас постоје још увек значајнија насеља: Војска, Г. и Д. Подградац, Турјак и Ивањска, док се Глаж и Поље не налазе међу данашњим насељима. Захваљујући обавештењима из латинских исправа може се приближно тачно одредити западна граница жупаније Врбас, која се граничила са жупанијом Дубицом. Та граница је углавном ишла оним подручјем кроз које је протицала река Моштаница. У латинским исправама она се помиње као Mesenysha у коју се улива Јеловац поток (Jelawesch-pathak), који протиче кроз насеље Јеловац (Jelawach).²⁶ Река Моштаница, Јеловац поток и село Јеловац постоје и данас, тако да се западна граница жупаније Врбас поуздано може утврдити. Пошто је Ф. Рачки сматрао да се град Глаж налазио у близини леве обале Врбаса, што је било прихватљиво и за Г. Ружичића, то би на основу њихових истраживања жупанија (comitatus) Врбас захватала простор између реке Моштанице на западу

²³ Г. Ружичић, *Прилози историјској географији*, 104.

²⁴ Н. Шабановић, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1982, 179.

²⁵ В. нап. 13. О жупанији Дубица пише: П. Ђошковић, *Дубица у босанско-угарским односима 1398–1402. године*, Историјски зборник 2, Бања Лука 1981, 43–53.

²⁶ *Monumenta Hungariae historica. Diplomataria* vol. XXXVI; *Codex diplomaticus partium regno Hungariae annexarum* (comitatum: Dubicza, Orbász et Szena), Budapest 1912. 169. Поред реке Моштанице, Јеловац потока и села Јеловца, као један од међника помиње се и неки Раковац (Rakowesch). Данас постоји речица Раковица која тече напореда са Моштаницом и на удаљености од 3 до 4 км према истоку. При њеном ушћу и нешто северније од Дубичког поља налази се локалитет Раковчани. Око 5 км јужније од Раковчаца лежи насеље Раковица од којег је село Јеловац удаљено око 4 км у правцу југа. Постојање насеља Раковица у близини села Јеловца уверава нас још једном да је туда пролазила међа између жупанија Дубице и Врбаса.

и реке Врбас на истоку. Северну границу чинила је река Сава. У то можемо бити потпуно сигурни, пошто се у латинским исправама помиње и један феудални посед Присавље у жупанији Врбас (*Pryzawye nominatum in comitatu Orbaz*).²⁷ Будући да постоји посед Присавље, не треба ни сумњати да се жупанија Врбас простирала на север до реке Саве.

За одређивање источне границе жупаније Врбас постоје такође поуздана обавештења у латинским исправама. У једној од тих исправа помиње се неки посед 1273. године, по имену „Lirue“, који је смештен између реке Лубине на западу (*fluvium Lubna*) и реке Осорнице на истоку (*fluvium Ozornicha*).²⁸ Данас постоје и река Лубина која се улива у Врбашку реку, а такође и река Осорна која се улива у реку Борну, а ова последња у Јурковицу која се улива у Саву код Босанске Градишке. Сада је већ сасвим извесно да су источну границу жупаније Врбас могли да чине горњи ток реке Осорне, затим средњи ток Борне и доњи ток Јурковице. Све три реке извиру на северним обронцима Козаре и теку на север према Сави. За употпуњавање слике о источним границама жупаније Врбас свакако је од значаја чињеница што се у латинским исправама помиње посед по имену Левач (*Lewach*), који је припадао властелинској породици Добракућа (*de Dobrakuchya*), и то огранку Нелипића (*Neliprech*). Нелипчеви унуци дали су у залог 1449. године свој посед Левач господину Радивоју, брату босанског краља Стефана Томаша, и његовом тасту господину Николи Величком.²⁹ Посед Левач састојао се од кастела по имену Левач и села (*villa*) истог имена. У исправи која је поводом тога издата саопштава се да су Нелипићи саградили кастел и имање, па га потом zaloжили. На крају латинске исправе која је поводом тога издата, написано је ћирилицом: „Зложни листъ на Левачъ“.³⁰ После саопштених чињеница не треба се много домишљати па да се закључи како су Левач и Ливач једно те исто и да са њима у најтежњој вези стоји данашње Лијевче поље. Према схватањима савремених географа Лијевче поље се простире уз леву обалу доњег тока

²⁷ *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum*, 36–38.

²⁸ *Isto*, 18.

²⁹ *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum*, 174–178. Исправа је сачињена 17. IX 1449. године и у њој се саопштава да су Радивој, брат босанског краља и Никола Велички преузели: „quandam possessionem ipsorum Lewach vocatam in comitatu de Orbaz habitam, cum castello similiter Lewach appellato, possessione in eodem habito et constructo“ (стр. 175). Из цитата се види да се и кастел и посед називају Левач. Из даљег текста се знаје да се под поседом подразумева насеље или како у документу пише: „possessione seu villa similiter Lewach“ (стр. 175). Пре него што је заложен, Левач је припадао Нелипићимз огранку племићког рода „de Dobrakuchya“ или „de Dobrakwghia“ (Добракућа). Ова је племићка породица имала посед „Nareyouch“ (можда Ораховац) у жупанији Врбас још 1376. године, затим посед „Petrouch“ и „Poluchia“, такође у жупанији Врбас (*Codex diplomaticus*, 86. 95–97). Поседи су припадали најпре Гојиславу. Николи и Нелипцу, синовима Павла „de Dobrakwghia“, затим се међу власницима помињу Владислав и Гргур, синови Гојислава, као и Бенедикт, Нелипчев син. Као господари Левача помињу се Бенедиктови синови Иван, Павле и Доминик, као и Иванов син који се звао такође Иван. Овде треба посебно напоменути да је Левач најмлађи посед са омањим утврђењем (*castel*), који је поменути 1449. године.

³⁰ *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum*, 178.

Врбаса до његовог ушћа. Тешко је поверовати да се и средњовековни посед Левач или Ливач простирао на том простору из простог разлога што је поменуто подручје водоплавно. Вероватно су се и кастел и посед Левач налазили нешто западније од доњег тока Врбаса. На сачуваним картама из XVI и XVII века може се видети да је кастел или град Левач убележен нешто западније од доњег тока Врбаса и да није на обали реке.³¹ Колико је он био удаљен од Врбаса не може се поуздано одредити, али се свакако није налазио на обали Врбаса, па чак ни у источном делу Лијевча поља.

Досадашње излагање показало је да се угарска жупанија Врбас простирала на запад до реке Моштанице, на исток до реке Врбас, на север до Саве, а на југ свакако до јужних обронака планине Козаре, пошто се „џира“ (парохија) Ивањска налазила такође у Врбасу. Прецизности ради ваља напоменути да се данашњи град Козарац није налазио у Врбасу, већ у жупанији Сана. Изложене чињенице на први мах не остављају места за жупу Глаж, већ једино за град и католичку „џиру“ (парохију) Глаж, што је у крајњој линији и тачно. Међутим, мора се водити рачуна да на простору западно од доњег тока Врбаса није увек постојала угарска власт, па ни чврста подела на жупаније. Ф. Шишић је упозорио да је цео простор између Врбаса и Уне био извесно време под влашћу Хрвоја Вукчића, односно босанске државе.³² Управо од оног тренутка када је Босна загосподарила поменути простором, створене су и могућности за другачију територијалну поделу у којој ће град Глаж бити центар истоимене жупе у оквири-ма босанске државе.

Град Глаж се по свој прилици налазио негде у ширем суседству града Врбаса, за који је речено да се налазио на Врбашкој реци. То се може закључити на основу података из латинских исправа у којима се, приликом набрајања поседа, град Глаж и град Врбас помињу обично један поред другог. Разлика постоји у редоследу набрајања. Када набрајање поседа почиње са запада, поменуће се прво Врбас па Глаж, а када почиње из супротног правца, поменуће се прво Глаж па Врбас.³³ О географском положају поменутих градова и истоимених жупа сачувана су занимљива обавештења у једној повељи, коју је 1412. године издао херцег Хрвоје Вукчић својој жени Јелени. У повељи се поред осталог саопштава како је херцег Хрвоје одлазио у Угарску па је том приликом позајмио 6.000 злат-

³¹ S. Živković, *Jugoslovenske zemlje na starim geografskim kartama XVI, XVII, XVIII vek*, Beograd 1990, табла 1, 2, 6, 7. На таблама 1 и 2 (карта Угарске и Славоније у XVI веку) Левач је уцртан непрецизно, јужно од Бања Луке. На картама Угарске и Славоније из XVII века (табла 6 и 7) Левач је уцртан северно од Бања Луке и западно од доњег тока Врбаса. Управо тамо где га треба и тражити. Још западније од Левача убележен је град Врбас. Иначе Левач се може пронаћи и на другим картама у поменутој публикацији. Види: G. Sedić, *Banjaluka i okolica na nekim kartama od XVI–XVIII vijeka*, Istorijski zbornik 3, Banjaluka 1982, 167–177.

³² F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 5, 6.

³³ T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik VII*, 352 („tria castra nostra Zumzed, Vrbaz et Galas“); sv. VIII, 359 („tributa de Galas, Vrbas, Pukurtui, Hrazlovicha, Jaztrebarzka et Toplica“); sv. VII, 151 („possessiones seu terras Vrbas, Galas“ etc). Последњи пример указује више на суседство, него на правац простирања.

них дуката: „у госпође Јелене богом даном ми херцеговице“, а када се вратио из Угарске позајмио је такође од госпође Јелене још 4.000 дуката.³⁴ У немогућности да новац врати, херцег Хрвоје је одлучио да за први дуг уступи својој супрузи град Котор (Котор Варош) са жупом Врбањом и свим приходима. На крају исправе помињу се сведоци „добри људи“ и то: из Луке кнез Милат Чучић, из Земљника или Земуника кнез Боравац Чемеровић, из Врбање Припко војвода, из Глажа Иваниш Петровић војвода, из Сане Гашпар Дијанишевић, из Врбаса (Врбаси) Петар Јочић, сваки од њих још и „з братњом“.³⁵ Као што се из набрајања сведока види, сваки од њих потиче из одређене жупе, а редослед жупа има своју логику. Повеља о којој је реч била је издата у Јајцу, па је први по редоследу поменут сведок из жупе Луке која се простире дуж Врбаса северно од Јајца. Потом се помиње сведок из Земуника, жупе која лежи северније од жупе Луке. Као трећи по реду помиње се сведок из жупе Врбање, која се налази источно од Земуника и обухвата крај око реке Врбање са центром у Котор Вароши. После тога долази сведок из жупе Глажа, која се свакако налазила северније и од жупе Врбање и од Земуника. Шести по реду сведок био је из жупе Сане, која је обухватала подручје око данашњег Санског Моста. Ова жупа се налазила у односу на претходне знатно западније. Последњи по реду сведок био је из жупе Врбаса или како у тексту стоји „из Врбаси“. Поменута жупа налазила се свакако северно од Сане, тачније према североистоку као шире подручје града Врбаса. Све што је речено захтева и извесну проверу, посебно када је у питању положај жупе Земуника.

Срећна је околност што су у изворима сачуване међе жупе Земуника, и то из друге половине XIII века. Реч је о добро познатој исправи, којом је босански бан Пријезда 1287. године даровао жупу Земуник свом зету, прворођеном сину славонског бана Стефана из познатог рода водичких кнезова Бабонежића.³⁶ Родоначелник породице Бабониг стекао је поседе на подручју Дубице и у другим крајевима између Сане и Уне још у првој половини XIII века. Један од његових потомака, кнез Радослав, брат бана Славоније Стефана, постао је 1285. године господар Глажа, Врбаса и Сане, а 1288. године и бан Славоније.³⁷ Сродство и добри односи са овом моћном породицом били су неопходни босанском бану Пријезди, пошто су се поседи Бабонежића налазили и северно и западно од његових „Доњих Краја“. Дарујући жупу Земуник свом зету, бан Пријезда је у ствари уступио ону територију своје државе која је била најближа поседима Бабонежића, односно која се међила са њиховим земљама. После наведене констатације лакше се може одредити и положај жупе Земуника. Ово треба тим пре учинити што се у повељи бана Пријезде саопштава како

³⁴ Љ. Стојановић, *Сипаре српске повеље и писма III*, Београд 1929, 550.

³⁵ Љ. Стојановић, *Исто*, 55.

³⁶ L. Thalyóczy, *Codex diplomaticus comitatum de Blagay*, Budapest 1897, 53. Овде је приложена и посебна историјска карта на којој је прилично тачно обележен положај жупе Земуник.

³⁷ В. Ђоровић, *Историја Босне*, 207, 218–222.

први међник жупе Земуник почиње у некој „Vulchazkoj“ у међи Глажа, прецизније: „prima meta incipit in Vulchazka in terminis Glas“.³⁸

Детаљним проучавањем међа жупе Земуник позабавили су се готово истовремено М. Карановић и В. Скорић.³⁹ Обојица су дошли и до сличних резултата. Они називају поменућу жупу „Земљаник“ или „Земаљник“. Сматрамо исправнијим да се остане код оригинала „Земл'ник“, или прилагоди савременом изговору „Земуник“. Према њиховим резултатима Земуник је обухватао подручје данашњег Змијања или највећи део његове територије. Морамо одмах рећи да такав закључак није поуздан, из једноставног разлога што ни за један топоним који се помиње као међник јужније од Крупе на Врбасу или пак од северних обронака планине Мањаче нема уверљивих доказа. Све што је о њима речено, засновано је искључиво на претпоставкама. Насупрот јужном делу, много се поузданије може говорити о обиму северног дела Земуника, што је за нашу анализу од примарног значаја. Прва два међника од којих се један зове „Vulchazka“, а други „Scotesnicha“, није могуће убицирати. Трећи међник је забележен као „Cola“, па нема сумње да су то Кола југозападно од Бања Луке око 3 км, односно 12 км, пошто постоје два насеља истог имена.⁴⁰ Четврти топоним је „Ruysche“, данас заселак Рујиште на левој обали Врбаса удаљен од Бања Луке око 5 км. Нешто јужније од заселка протиче поток Руишњак који се улива у Врбас. Следећи међник је „Серупа“ и ту је међа Земуника прелазила са леве на десну обалу Врбаса, или како у повељи пише: „hinc transit fluvium Vrbaz, et vadit superius in Serminat“.⁴¹ Из овог цитата следи да је први међник на десној обали „Sermina“, вероватно данашње Крмине, које се заиста налазе на десној обали реке нешто северније од Крупе на Врбасу. За следећа три међника не може се ништа поуздано утврдити. Били су то: „Podolucha“, „Gogicha“ и „Banua“. После овог међника општи правац простирања жупских међа окретао је на запад и поново прелазио преко Врбаса. У повељи је после „Banua“ забележено: „hinc revertitur ad occidentem et transito fluvio ante dicto“.⁴² Западно од реке нижу се следећи топоними: Лисковац (Lizkouch), Подшунка (Podscuucha), Сутјеска (Sutyzkam), Кука (Clukam ili Chuka), Поникве (Ponikuam), Орахово (Erecheuam), Стражица (Strazicham), Мочилка (Mochilcham), Крбавска (Corbauzkam), Вучис (Wlchiam), Лубина (Lurchinam), Мелнина (Nemelninam), Бистрица (Bystricham) и Грабова (Grabgoam). За првих 6 међника не може се ништа поуздано рећи. Стражица би могла бити нека Стражбеница. Кота 714 носи то име и налази се између села Г. Сливно и села Радманићи. Југозападно од ове коте око 3 км налази се насеље

³⁸ В. нап. 36.

³⁹ М. Карановић, *Границе средњовековне жупе Земљаник*, Гласник земаљског музеја, 48 (1936), 27–36; Вл. Скорић, *Жупа Земаљник и стара нахија Змијање*, исто, 49 (1937) 37–53. Овде је упозорено да се стара жупа не поклапа у целини са Змијањем.

⁴⁰ Сва мерења растојања и убициције појединих локалитета извршена су на секцијама у размери 1:50.000 или 1:100.000.

⁴¹ В. нап. 36.

⁴² В. нап. 36.

Моцоњи, па је можда то међник „Mochilcha“. Око 7,5 км западно од коте 714 налази се друга Стражбеница, тј. кота 569 изнад потока Вучај. Био би то по свој прилици међник „Wchia“. Северозападно од њега непуна 3 километра налази се поток Вучјак, лева притока изворишног дела реке Гомјенице. Присуство две „Стражбенице“ и два потока сличног имена – Вучај и Вучјак, уверљив је доказ да су се на том простору налазили и одговарајући међници жупе Земуника, удаљени од Врбаса око 20 км и у непосредном суседству горњег тока реке Гомјенице. Следећи међник по имену „Lurchina“ није убициран, али се зато прецизно може одредити положај Мелине (Hemelnina), пошто постоји село истог имена и крај који лежи око 2 до 3 км западно и југозападно од Бронзаног Мајдана. Кроз ово насеље протиче и речица Мелина, која се као десна притока улива у Гомјеницу. После Мелине помиње се као међник Бистрица (Bystricha), то је данашњи крај и село које се налази око 8 км североисточно од Бронзаног Мајдана и око 12 км северозападно од Бања Луке.⁴³ Последњи по реду међник „Грабова“ (Grabova) могао би се с разлогом везати за локалитет Грабик, који се налази око 3 км источније од Бистрице, у непосредној близини Дубоког потока и потока Црквенца, који се некада уливао у Врбас на подручју данашње Бања Луке. После Грабика међа се завршава и спаја са првим међником. Овде треба још додати да од Грабика до Врбаса има око 10 километара, колико и до Бања Луке, па је на том растојању било места за још два међника, пре него што се стигне до локалитета Кола.

Обављена анализа омогућава да се прилично тачно обележи северна граница жупе Земуника. У овом граничном подручју налазила се свакако долина Бистрице, притоке Брколежа, а источно од ње Дубоки поток и долина речице Црквине. Западну границу поуздано чини горњи ток Гомјенице, од њеног изворишног дела па на север поред Бронзаног Мајдана до скретања на запад код Градине. Источну границу чинио је ток Врбаса од Бања Луке па на југ приближно до Звечаја, где је међа прелазила на десну обалу реке обухвативши свакако крај који се зове Крмине. О подручју јужније од Крмина ништа се поуздано не може утврдити, па се не може прецизније обележити јужна граница жупе Земуник. За нашу анализу од највећег је значаја поуздано обележен правац северне и североисточне границе жупе Земуника, од Бистрице па до Врбаса, пошто су се на потесу нешто источније од Грабика додиривале „жупа“ Глаж и жупа Земуник. Цео тај простор од Грабика до Врбаса није дужи од 10 км, али он у сваком случају недвосмислено показује да се „жупа“ Глаж простирала западно од доњег тока Врбаса.

Да се Глаж налазио на левој обали Врбаса уочио је већ Ф. Рачки, али он није имао у виду средњовековну жупу босанске државе, већ омању „жупу“ католичке цркве. Од закључака Ф. Рачког није се превише одмакао ни Г. Ружичић, пошто је и по њему жупа Глаж обухватала омању територију. Приликом утврђивања обима поменуте жупе, он чак није узео у

⁴³ У правцу северозапада између Ивањске и Козарца налази се још једна Бистрица и истоимено село, али они не припадају Земунику.

обзир исправу краља Стефана Томаша из 1446. године у којој су набројана вероватно сва села у Глажу. Према устаљеном обичају краљ је потврдио све поседе својој верној властели, синовима војводе Иваниша Драгишића из познатог рода Хрватинића.⁴⁴ Они су поседовали градове и бројна села у жупама Бањици, Саници, Сани, Глажу, па чак и у Ускопљу. У жупи Глаж поменутој властели се потврђује у посед: (1) градъ Глашки, (2) и поданъ Срида варошъ, (3) село Подъградие, села: (4) Батѣнь, (5) Плитчане, (6) Батарь, (7) Вранѣ, (8) Шѣлавъницѣ, (9) Гвозницѣ, (10) дрѣвѣ Гвозницѣ, (11) Црипов Поток, (12) Топонице, (13) Прибиновце, (14) Добро Поле, (15) Причишница, (16) Болесавецъ, (17) Тврѣди, (18) Лазариѣ, (19) Поцтинѣ, (20) Дѣвнице, (21) Кожѣхе, (22) Градишѣ, (23) Поповацъ, (24) Мачакъ, (25) Радочанникъ, (26) Тръстено, (27) Чришневацъ, (28) Драги Дрѣжацъ, (29) Рилевац, (30) град Тетѣмин, (31) и поданъ варошъ, (32) село Липовацъ, (33) други Липовацъ, (34) Раковацъ, (35) и село Стѣваѣ.⁴⁵ Укупно 35 насеља, од тога два града и два подграђа – „вароши“ и 31 село. На основу ових података изгледало би сасвим једноставно да се утврди обим жупе Глаж, односно простор који је поменута жупа заузимала. У стварности то ипак није тако пошто се већина поменутих насеља данас не може пронаћи на терену.⁴⁶ Нико до сада поуздано није локализовао ни град Глаж ни град Тетумио, као ни њихова подграђа. Срећна је околност што је утврђена јужна граница „жупе“ Глаж која се додирује са жупом Земуник, па се бар приближно може одредити простор на којем треба тражити поменута насеља. Тај простор се налази свакако северно од Бања Луке и дуж леве обале Врбаса. У обележеном подручју могуће је наћи само неколико насеља. Једно од њих носи ретко име Батар. Село овог имена лежи око 6 км јужно од Босанске Градишке. Источно од Б. Градишке око 5 км налази се село Мачковац уз Саву, па би то свакако био средњовековни Мачак. Село Липовац постоји и данас и лежи око 18 км јужно од Б. Градишке у близини већег села Вилуси. Овде се негде налази и „други“ Липовац. Назив села Топонице с разлогом можемо довести у везу с именом Тополнице. Ово чинимо због тога што се југоисточно од Б. Градишке десетак или више километара налазе села: Горња, Средња и Доња Топола, па чак и Нова Топола. Сада се с разлогом може узети да се средњовековно село Топонице налазило на подручју поменутих села са именом Топола. У настојању да се пронађу сачувани трагови средњовековне топономастике потребно је обратити пажњу на назив села Радочајник.

У подручју за које претпостављамо да је сачињавало жупу Глаж, данас не постоји насеље тог имена, али постоји село које се зове Драгочај и налази се око 9 км северозападно од Бања Луке. Са северне стране села протиче речица Драгочај, која се улива у Врбас 8–9 км северно од Бања

⁴⁴ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 438–440.

⁴⁵ *Истѣо*, 439, 440.

⁴⁶ Д. Мазалић је тражио и проналазио поједина насеља, али на веома широком простору између Босне и Врбаса. Види: *Краћи чланци и расправе*, Гласник земаљског музеја, Нова серија IV–V (1949–1950), 215–242.

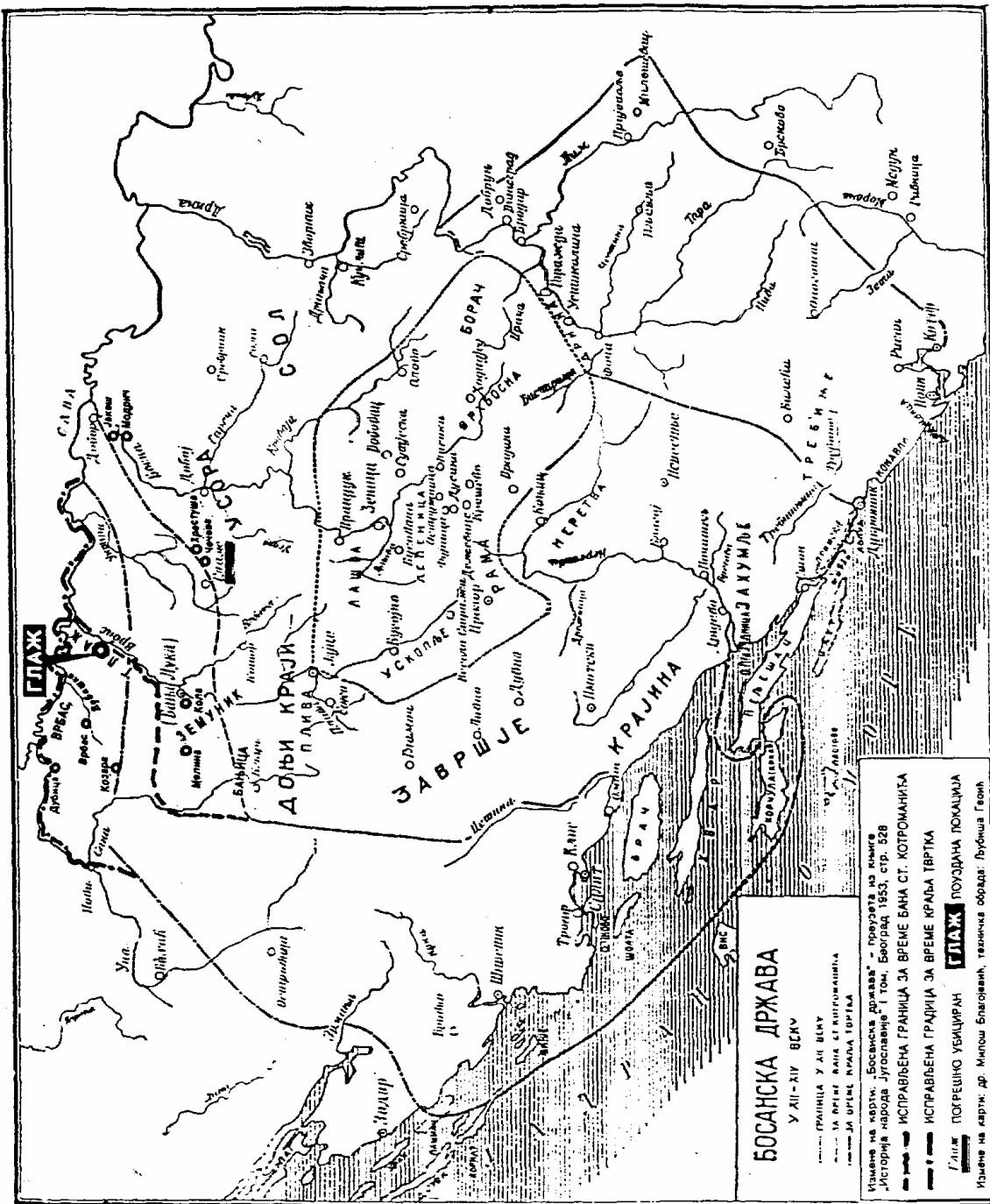
Луке. Сличност између средњовековног назива Радочајника и савременог Драгочаја је велика, па на основу тога можемо претпоставити да је у питању један те исти топоним. Пошто су и село и речица Драгочај били удаљени од Бања Луке у правцу севера око 9 км, то су се они налазили на јужном рубу жупе Глаж. На источном делу Драгочаја налази се локалитет „Црквено брдо“, а јужно од њега око 1 км заселак по имену Поповаче. Име овог заселка и положај испод Црквеног брда упућују на претпоставку да је можда у питању средњовековно насеље Поповац. Данас се назив „Поповац“ везује за једно брдо на јужним обронцима Бањалучке Козаре (кота 278), које је удаљено од Бања Луке у правцу севера око 13 км, а од леве обале Врбаса око 10 км, док се заселак Поповача налази северно од Бања Луке око 7 до 8 км. Имајући у виду називе и положај ових топонима, с разлогом се може рећи да се ту негде налазило и средњовековно село Поповац. Јужно од села Драгочаја за око 4 км и северозападно од Бања Луке такође за око 4 км налази се заселак Раковац. Источно од њега налази се локалитет Раковачке Баре, који лежи северно од Бања Луке око 3 км на левој обали потока по имену „Ријека“. Сада можемо бити сигурни да се у том крају налазило средњовековно село Раковац. На такав закључак упућују чињенице што се практично у суседству и на малом растојању налазе топоними: Драгочај, Поповача и Раковац. Била су ту средњовековна села Радочајник, Поповац и Раковац, смештена на јужном рубу жупе Глаж, која се баш тамо међила са жупом Земуник. Између Раковца и поуздано утврђених међника Земуника, као што су Бистрица, Грабик и Кола, растојање се креће између 8 до 5 км. Из тога следи закључак да је долина речице или потока Црквине, која се уливала на простору Бања Луке, чинила гранични простор између жупе Земуника и жупе Глаж.

Средњовековна села Раковац, Поповац и Радочајник смештена су у троуглу између леве обале Врбаса северно од Бања Луке, планине Пискавице и Бањалучке Козаре. Северно од источних обронака Бањалучке Козаре у близини данашњег села Вилуси налазило се средњовековно село Липовац, а у његовом суседству и „други“ Липовац. Ова се села налазе око 18 км јужно од Босанске Градишке. Напред је упозорено како се данашње село Нова Топола простире десетак километара југоисточно од Босанске Градишке и да се дели на Горњу, Средњу и Доњу Тополу, па се за имена ових села с разлогом може узети назив средњовековног насеља „Топоница“. Поред поменутих насеља утврђен је положај средњовековног села по имену Батар 6 км јужно од Б. Градишке и села Мачак (Мачковац) око 5 км источно од Б. Градишке. Према томе, од укупно тридесет и једног села утврђен је положај за 8 средњовековних села, па се већ на основу њиховог положаја може са знатном вероватноћом утврдити и простор средњовековне жупе Глаж.

Пре него што се тај положај у grubим цртама опише, требало би покушати пронаћи насеље „Варош“, било да је у питању подграђе града Тетумио, које се једноставно назива „Варош“, или пак да се пронађе подграђе Глажа, које се назива „Срида варош“. Назив овог другог подграђа упућује на пазарни дан, тј. на „среду“, али без обзира на то, између „среде“

и „сриде“ нема суштинске разлике у основном значењу појма. Развијајући ову мисао даље, можемо с разлогом рећи да су се становници „Сриде“ називали „Сриђани“, односно „Среде“ – „Сређани“, што нам омогућава да потражимо становнике или насеље таквог имена. Једно насеље по имену Сређани налази се око 7 км југоисточно од Б. Градишке, а лежи око 3 км јужно од Саве и око 14 км западно од ушћа Врбаса. Друго насеље по имену Сређани пресеца село Сеферовићи. Удаљено је око 18 км од Б. Градишке у правцу југоистока, око 15 км јужно од Саве и 17 км југозападно од ушћа Врбаса. Трећи Сређани налазе уз леву обалу Врбаса као део села Кукуље, а удаљени су око 20 км од Б. Градишке у правцу југоистока. Четврти по реду Сређани леже на десној обали Врбаса око 7 км јужно од његовог ушћа. На северу Сређана је насеље „Варош“, а оба ова насеља чине део већег села Пребјези. Присуство „Вароши“ и „Сређана“ једно уз друго упућује на закључак да се у том крају налазила и „Срида варош“, али име села Пребјези упућује на помисао да су мештани ове топониме можда донели приликом насељавања. Исцрпљујући излагање о овом проблему, потребно је упозорити да се једно „Варошиште“ налази такође на десној обали Врбаса насупрот Лакташа и око 18 км североисточно од Бања Луке. Ово „Варошиште“ лежи јужније од горе поменуте Вароши и Сређана, тачније југозападно за око 18 км. Присуство 4 „Сређана“, једне „Вароши“ и једног „Варошишта“ пружа довољно елемената где треба тражити поменута два подграда: Варош и Сриду варош, а у крајњој линији и градове Глаж и Тетумио. Сва четири локалитета налазила су се на обалама доњег Врбаса северно од Бања Луке за најмање 18, односно 36 км. Везивање градова и подграђа („вароши“) за обале Врбаса треба узети условно, због тога што је ова река у свом доњем току при ушћу могла мењати корито и према западу и према истоку. Бројни меандри, мртваје, низак и водоплавни терен 15 до 20 км јужно од ушћа, дозвољавали су Врбасу да мења корито при сваком већем водостају, више према западу него истоку. Ово отежава прецизнију убикацију Глажа и града Тетумио, као и њихових подграђа, али присуство „Сређана“ и „Вароши“ даје довољно поузданих елемената на основу којих се може закључити да у њиховој околини треба тражити град Глаж и град Тетумио, а такође „Сриду варош“ и „Варош“ подграђе града Тетумио.

Постојање четири насеља на релативно малом простору са именом Сређани упућује на закључак да су се становници вароши Среде односно „Сриде“ раселили из нама недовољно познатих разлога. Један од узрока могла је бити и каква катастрофална поплава или велико разарање у току ратова. Будући да је у питању приобални појас доњег тока Врбаса, онда је појава великих поплава сасвим извесна. То у знатној мери и објашњава због чега се до данас сачувао мали број назива средњовековних села. Једва 25% од насеља која се помињу 1446. године. Но и поред тога, на основу утврђених чињеница могуће је одредити оквире средњовековне жупе Глаж. Она се на истоку простирала дуж доњег тока Врбаса, од Бања Луке па до ушћа у Саву. Северну границу чинио је ток Саве од ушћа Врбаса па на запад до ушћа реке Јурковице код Босанске Градишке. Западну грани-

цу чини долина реке Јурковице, можда од изворишта па до ушћа, или пак изворишни део речице Осорне која се улива у Борну, а Борна у Јурковицу. У сваком случају западна граница се спуштала на југ преко источних огранака Козаре до ниске планине Пискавице. Јужну границу жупе Глаж чинила је долина речице Црквенца, између Пискавице планине и Бања Луке. На том простору жупа Глаж се међила са жупом Земуник. Били су ово општи оквири жупе Глаж, која је као посебна територијална и управна јединица у оквирима босанске државе постојала свакако од 1391. до 1463. године. Према већ помињаној исправи коју је издао Хрвоје Вукчић својој супрузи Јелени, жупа Глаж је имала исти ранг и третман као и жупе Врбас, Сана, Земуник, Врбања и било која друга жупа. Постојање истовремено и жупе Врбас и жупе Глаж упућује на закључак да је некадашња угарска жупанија Врбас подељена на два дела. У оквирима босанске државе први и западни део жупаније има третман и назив жупе Врбас, а источни део се организује као жупа Глаж.

Са увођењем непосредне босанске власти стање у територијално-управној подели доживљава и друге промене, које се бар делимично могу осветлити. Град Глаж и жупа Глаж са тридесетак села, као што је напред истакнуто, припадали су синовима војводе Иванши Драгишића, односно унуцима Хрвојевог брата Драгише, који је својевремено био господар Глажа.⁴⁷ Из тога следи закључак да су Драгишићи, после смрти Хрвоја Вукчића (1416) и његовог сина Балше, самостално господарили жупом Глаж, а такође и другим поседима као што су градови Кључ, Мрин и Кијевац са подграђима и бројним селима у жупама Бањици и Сани. Град Врбас и жупа Врбас које је до своје смрти држао херцег Хрвоје Вукчић, припадали су вероватно Хрвојевог сину Балши, а потом његовој ћерки Доротеји, која се нешто пре 1423. године удала за кнеза Иванши Благајског.⁴⁸ Са Доротејином удајом и град и жупа Врбас поново су доспели у руке кнезова Благајских. Од тог тренутка они ће делити судбину осталих поседа кнезова Благајских, који су се убрајали у угарске магнате, али се ван сваке сумње осећао и утицај босанске државе. Само би се тако могла разумети повеља којом је краљ Стефан Томаш 25. маја 1446. године потврдио поседе госпођи Доротеји и њеном сину Миклоушу, младом господину Благајском.⁴⁹ У издатој исправи подвлачи се разлика између поседа које су кнезови Благајски имали од „угарске круне“ и оних поседа који су били у „краљевским рукама“, односно чији је врховни господар био краљ Босне. Доротеја је већ тада (1446) била удовица, па се 1448. године преудала за кнеза Мартина Франкопана, којем је донела у мираз град

⁴⁷ „Item Dragissa de Glas donat possessionem...“ (E. Fermeđin, *Acta Bosnae*, 72: 1. IV 1404). В. и нап. 44.

⁴⁸ F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 21.

⁴⁹ Д. Шурмин, *Хрватски сѝоменици I*, Загреб 1898, 165, 166. Три месеца касније краљ Стефан Томаш је потврдио поседе синовима Иванши Драгишића, па изгледа да је са ове две исправе регулисао положај наследника Хрвоја Вукчића и његовог брата Драгише. О поседима Драгишића било је напред говора.

Козару (Козарац), град Врбас са жупом и друге поседе.⁵⁰ У једној исправи која је написана 28. октобра 1455. године посебно се наглашава да је кнез Мартин Франкопан у то доба господарио: „Врбашким’ градом и бише шпан’ (жупан) все земле Врбаса, и градом Козару, ки е в Босни”.⁵¹ Из наведеног цитата се види да је град Козарац у Босни, односно да се сматра делом босанске државе. Тако се бар са становишта краља Стефана Томаша 1446. године могло гледати и на град Врбас и на жупу Врбас. На основу изложених чињеница може се закључити да се северна граница босанске државе од 1391. до 1463. године протезала западно од ушћа Врбаса, дуж Саве до ушћа Јурковице, а са извесним колебањем и до ушћа Моштанице, односно до ушћа Уне.

Град Глаж са многим другим градовима пострадао је после турских освајања у Босни 1463. године и није се више никад опоравио. Његову улогу је по свој прилици преузео кастел Левач, који се помиње и почетком XVI века као кастел, али и као тврђава.⁵² Присуство тврђаве Левач, која је убележена и у многе географске карте XVI и XVII века, потиснуло је у потпун заборав град и жупу Глаж, па је на том простору данас као трајна успомена на Левач остало Лијевче поље.

Досадашње излагање пружа уверљиве доказе да се „жупа“ (парохија) католичке цркве по имену Глаж, као и жупа средњовековне босанске државе Глаж, никада нису налазиле око реке Укрине, већ су се простирале дуж леве обале доњег тока Врбаса. Из тога следи закључак да је босанска држава већ двадесетих година XIV века, са поновним стицањем бановине Усоре и Соли, изашла на Саву на широком простору од ушћа Дрине до ушћа Врбаса. Пред крај XIV века северна граница је померена у правцу запада до ушћа Уне у Саву, па се у оквирима босанске државе нашла долина реке Моштанице, планина Козара, град Козара(ц), као и цела Посавина између ушћа Уне и ушћа Врбаса. Ова се граница одржала, уз осетнија колебања, све до доласка Турака.

MILOŠ BLAGOJEVIĆ

NORTHERN FRONTIER OF THE BOSNIAN STATE IN THE 14TH CENTURY

Summary

The view that the territory spreading between Banja Luka – Doboj – the confluence of the Bosnia and the Vrbas rivers into the Sava did not belong to the Bosnian state from 1324 to 1353 and later, but was a part of the Hungarian *banovina*

⁵⁰ В. нап. 48.

⁵¹ D. Šurmin, *Hrvatski spomenici I*, 205.

⁵² *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum*, 254, 257.

vina (province) of Slavonia, has become predominant in history. This opinion prevailed largely because it was believed that the *župa* Glaz, with the town bearing the same name, extended over the basin of the river Ukrina. M. Blagojević has established that the *župa* Glaz containing 31 villages, two suburbs and two fortresses, was situated to the west of the lower flow of the Vrbas from 1391 to 1463. It was organized as a separate territorial-administrative unit of the Bosnian state at the end of the 14th century, when Bosnia extended over the territory between the confluence of the Una and the confluence of the Vrbas. In this territory was situated the Hungarian *županija* (*comitatus*) of Vrbas, divided into two parts within the Bosnian state: the *župa* of Vrbas and the *župa* of Glaz. Besides, within the Hungarian *županija* (*comitatus*) of Vrbas there were 13 "*župas*" (parishes) of the Catholic church, out of which one carried the name of Glaz, which has caused great confusion in research. On the basis of the aforementioned facts, M. Blagojević has shown that from 1324 the northern frontier of the Bosnian state led along the river Sava from the confluence of the Drina and to the confluence of the Vrbas, and that from 1391 it moved westwards, up to the Una's confluence into the Sava.

Filename: Blagojevic - Sjeverna granica
Directory: C:\Documents and Settings\User\My Documents
Template: C:\Documents and Settings\User.USER\Application
Data\Microsoft\Templates\Normal.dot
Title:
Subject:
Author: Ctrl-User
Keywords:
Comments:
Creation Date: 26.11.2006 22:10:00
Change Number: 1
Last Saved On: 26.11.2006 22:21:00
Last Saved By: Ctrl-User
Total Editing Time: 12 Minutes
Last Printed On: 26.11.2006 22:23:00
As of Last Complete Printing
Number of Pages: 18
Number of Words: 3 (approx.)
Number of Characters: 18 (approx.)